Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Nisan/April 2025 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Ağustos/August 2025

Niyâzî-i Mısrî Divanı'nda İmâdüddîn Nesîmî'ye Yazılan Nazireler ve Hurufiliğe Dair Beyitler

Nazires Written to Imaduddin Nesimi in the Divan of Niyazi-i Misri and Couples on Hurufism

Dr. Murat ASLAN[1]

Öz

17. asır mutasavvıflarından Niyâzî-i Mısrî önemli bir şairdir ve mürettep divan sahibidir. Günümüze dek pek çok kez neşredilen bu divanda nazireler dikkat çekmektedir. Araştırmacılar Niyâzî-i Mısrî'nin en fazla Yunus Emre ve Fuzûlî'den etkilendiğini; bunun dışında İmâdüddîn Nesîmî, Ahmed Eflâkî Dede, Elvân-ı Şirâzî, Aziz Mahmud Hüdâyî ve Şemseddin Sivâsî gibi şairlere de nazireler yazdığını ifade etmektedirler. Halvetiliğin Mısriyye kolunun kurucusu olan Niyâzî-i Mısrî'nin Hurufiliğe dair bazı beyitler yazması ve bu beyitlerin birkaç adetle sınırlı olmaması, şair üzerinde İmâdüddîn Nesîmî etkisinin daha fazla olabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışmada Niyâzî-i Mısrî Divanı ile İmâdüddîn Nesîmî'nin Türkçe Divan'ı mukayeseli olarak incelenmiş, Niyâzî-i Mısrî'nin Nesîmî'ye on beş adet nazire yazdığı tespit edilmiştir. İlgili şiirlerin nazire olduğu delillendirilmeye çalışılmış ve bunlar üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Niyâzî-i Mısrî'deki Nesîmî etkisini somutlaştırmak amacıyla Nesîmî'ye yazılan nazireler Fuzûlî'ye yazılan nazirelerle karşılaştırılmıştır. Çalışmada Fuzûlî'ye yazılan on adet nazire tespit edilmiştir. Niyâzî-i Mısrî'nin Fuzûlî'yi tahmis ettiği göz önüne alınarak şairdeki Nesîmî etkisinin daha büyük olduğu söylenmemiş; şairin Fuzûlî'den etkilendiği kadar Nesîmî'den de etkilendiği, dolayısıyla ondaki Nesîmî etkisinin sanıldığından daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Bu etkiyi delillendiren bir husus olarak Niyâzî-i Mısrî'nin Hurufiliğe dair bazı beyitleri de çalışmaya dâhil edilip incelemeye tâbi tutulmuştur. Böylece Niyâzî-i Mısrî'deki Nesîmî etkisinin niteliği ortaya konmaya çalışılmış, şairin en çok etkilendiği kişiler arasına Nesîmî'nin de dâhil edilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Niyâzî-i Mısrî, İmâdüddîn Nesîmî, Fuzûlî, nazire.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Niyazi-i Misri, one of the 17th century Sufis, is an important poet and owner of a divan. Nazires attract attention in this divan, which has been published many times until today. Researchers say that Niyazi was most influenced by Yunus Emre and Fuzuli; Apart from this, they state that he also wrote verses to poets such as Imaduddin Nesimi. The fact that Niyazi wrote some couplets about Hurufism and that these couplets were not limited to a few, suggests that the influence of Nesimi may have been greater on the poet. In this study, Niyazi-i Misri's Divan and Imaduddin Nesimi's Turkish Divan were examined comparatively, and it was determined that Niyazi wrote fifteen nazires to Nesimi. An attempt was made to prove that the relevant poems were nazire and a general evaluation was made on them. In order to concretize the influence of Nesimi in Niyazi, the nazires written to Nesimi were compared with the nazires written to Fuzuli. As evidence of this effect, some of Niyazi's couplets on Hurufism were included in the study and examined. Thus, the nature of Nesimi's influence in Niyazi was tried to be revealed, and it was suggested to include Imaduddin Nesimi among the people who were most influencing Niyazi.

Keywords: Classical Turkish literature, Niyazi-i Misri, Imaduddin Nesimi, Fuzuli, nazire.

Paper Type: Research

[1]Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, murataslan@yyu.edu.tr.

Atıf için (to cite): Aslan, M. (2025). Niyâzî-i Mısrî Divanı'nda İmâdüddîn Nesîmî'ye Yazılan Nazireler ve Hurufiliğe Dair Beyitler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(4), 1310-1326.

Giriş

Halvetiliğin Niyaziye kolunu kuran Niyâzî-i Mısrî (d. 1027/1618, ö. 1105/1694), bir Nakşibendi olan Soğancızâde Ali Çelebi'nin oğlu olarak Malatya'da doğmuştur. Asıl adı Muhammet ya da Mehmet'tir. Genç yaşta tasavvufa ilgi duyan Niyâzî, babasının ısrarlarına rağmen Nakşibendiliği benimsememiş, Halveti olmuştur. Şeyhinin vefatı üzerine hakikati aramak, ilim öğrenmek ve yeni bir şeyh bulmak üzere seyahatlere başlamıştır. Bir süre Diyarbakır, Mardin, Kerbela ve Bağdat'ta bulunan Niyâzî nihayet Kahire'ye varmış ve bir Kadiri şeyhine bağlanmıştır. Üç yıl kadar Mısır'da kaldıktan sonra buradan ayrılmış, Arabistan ve Anadolu taraflarında dolaşıp hakikati aramaya devam etmiştir. Kısa sürelerle İstanbul ve Bursa'da kalmıştır. Yıllarca aradığı şeyhi sonunda Uşak'ta bulmuştur. Bu şeyh Ümmî Sinan'dır (Aşkar, 2007, s. 166-167; Erdoğan, 2019, s. 19-26; Kavruk, 2014; Pekolcay, 2002, s. 317). Gençlik dönemine ait bu bilgiler Niyâzî-i Mısrî'nin meraklı ve ilim âşığı kişiliğini kanıtlar niteliktedir.

Niyâzî-i Mısrî'ye atfedilen ancak bu konuda kesin kanıtlar bulunmayan eserler hariç tutulursa Niyâzî-i Mısrî'nin toplam 29 eseri ve 6 mektubu bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğunluğu ilmî, dinî ve tasavvufî içeriklidir. *Risale-i Tevhid, Tabirname ve Risale-i Nokta* söz konusu eserlerdendir. Müellif ayrıca edebî eserler de kaleme almıştır. Yunus Emre'nin "Çıktım erik dalına anda yidüm üzümi / Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumı" matlalı gazelini şerh etmiştir. Çeşitli divan şairlerinin şiirlerini içeren bir mecmua tertip etmiştir. Bunun yanında Niyâzî-i Mısrî, mürettep divan sahibi bir şairdir (Erdoğan, 2019, s. 93-108). Oldukça velûd bir müellif olan Niyâzî-i Mısrî'nin, şiirlerinde Şeyh Bedreddin ile İbn Arabî'yi övmesi, Yunus Emre'den sıklıkla bahsetmesi; Fuzûlî'ye, Elvân-ı Şirâzî'ye, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve Şemseddin Sivâsî'ye nazireler yazması (Erdoğan, 2019, s. 70-77) ilgili kişilerden etkilendiğinin en açık göstergelerindendir. Görüldüğü üzere *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'nın en belirgin özelliklerinden biri pek çok nazire barındırmasıdır. Bunun nedeni ise şairin okumayı seven, meraklı ve hakikat hususunda azimli kişiliğinde yatmaktadır.

Niyâzî-i Mısrî'yi etkilemiş şairlerden biri hiç şüphesiz İmâdüddîn Nesîmî'dir. Niyâzî-i Mısrî'nin zikredildiği *Safâyi Tezkiresi* (Altuner, 1989, s. 871-877) ve *Sâlim Tezkiresi*'nde (İnce, 1977, s. 712-714) şairin Nesîmî'den etkilendiğine ya da ona nazireler yazdığına dair bir bilgi yoktur. Necla Pekolcay, Niyâzî-i Mısrî'nin aruzla yazdığı şiirlerde Nesîmî ile Fuzûlî'nin, hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerdeyse Yunus Emre'nin tesiri altında kaldığını belirtir (2002, s. 318). Kemal Edip Kürkçüoğlu, Hurufi olmamasına rağmen Niyâzî-i Mısrî'nin Nesîmî'ye bazı nazireler yazdığını söyler ama ilgili şiirlerden herhangi bir örnek vermez (1985, s. XXV). Azmi Bilgin ise şairin en çok Yunus Emre'nin etkisinde kaldığını; bunun dışında Fuzûlî, Nesîmî, Aziz Mahmud Hüdâyî ve Ümmî Sinan gibi şairlerden de etkilendiğini belirtir (2022, s. 23-24). Mustafa Tatcı, Niyâzî-i Mısrî'nin etkilendiği kişileri sayarken İmâdüddîn Nesîmî'yi zikretmez (2022, s. 341). Her ne kadar *Divan*'da adı zikredilmese de Niyâzî-i Mısrî, İmâdüddîn Nesîmî'den oldukça etkilenmiş ve ona bazı nazireler yazmıştır. Kenan Erdoğan söz konusu nazirelerden yalnızca birini belirtmekte ve Niyâzî-i Mısrî'nin Nesîmî'den "ileri bir planda" etkilenmediğini öne sürmektedir (Erdoğan, 2019, s. 75). "Nazirelere Göre Divan Şiirinde Nesîmî Etkisi" adlı makalede *Niyâzî-i Mısrî Divanı'*nın örneklem dışında tutulması sebebiyle Niyâzî-i Mısrî'nin Nesîmî'ye yazdığı hiçbir nazire yer almamaktadır (Aslan, 2021). Nazire mecmualarından *Mecmû'atü'n-nezâir* (Canpolat, 1995), *Mecmau'n-nezâir* (Köksal, 2003) *Pervâne Bey Mecmuası* (Gıynaş, 2017) ve *Câmiü'n-nezâir* (Ertek Morkoç, 2003) Niyâzî-i Mısrî doğmadan evvel tertip edildikleri için bu metinler araştırma konusu bağlamında kullanılamamaktadır. Peşteli Hisâlî'nin *Metâilü'n-nezâir*'inde (Kaya, 2003) ve *Âsım'ın Nazire Mecmuası*'nda da (Erdoğan Taş ve Yekbaş, 2018) Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'ye yazdığı nazirelere rastlanmamıştır. Müellifi bilinmeyen bazı nazire mecmualarında yine Niyâzî'nin Nesîmî'ye yazdığı nazirelerden söz edilmez (Coşkun, 2019; Sezgin, 2015). Abdülbaki Gölpınarlı "Niyâzî-i Mısrî" adlı makalesinde şairin Fuzûlî, Yunus Emre, Eflâkî ve Ahmed Dede'ye nazireler yazdığını belirtir; Hurufiliğe dair bazı beyitler yazdığını söyler ancak onun İmâdüddîn Nesîmî'ye de nazireler yazdığından bahsetmez (1972, s. 196-200).

Görüldüğü üzere kaynaklarda İmâdüddîn Nesîmî'nin Niyâzî-i Mısrî üzerindeki etkisi genel olarak incelenmemiş, yalnızca Niyâzî-i Mısrî'de –geri planda da olsa- Nesîmî etkisi görüldüğü ifade edilmiştir. Bunun yanında *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'nda bulunan Hurufiliğe dair beyitler, şairin yalnızca bu düşünceye de temas ettiği ancak onda "Hurufiliğin kokusu"nun bile bulunmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Gölpınarlı, 1992, s. 284). Bu çalışmada ise Niyâzî-i Mısrî'nin Hurufiliğe dair beyitlerinin önemli olduğu ve şairin İmâdüddîn Nesîmî'yle ilişkisine dair bir delil olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı *Niyâzî-i Mısrî Divanı* ile İmâdüddîn Nesîmî'nin *Türkçe Divan*'ı mukayeseli olarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'yi on beş gazelle tanzir ettiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu nazireleri inceleyip delillendirmeye geçmeden önce nazire kavramı ve bu çalışmada takip edilen nazire tespit etme metodu hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

1. Nazire Kavramı ve Niyâzî-i Mısrî'nin Nazirelerinin Belirlenmesinde İzlenen Yöntem

Nazire, şairler tarafından, daha önce yazılmış şiirler örnek alınarak yazılan şiirlere denir. Nazire olarak yazılan şiirlerin vezin ve kafiyeleri genellikle zemin şiirle aynı olur. Nazire yazma eylemi için tanzir etme ve cevap verme gibi kavramlar da kullanılır (Köksal, 2006b, s. 456). Nazire söyleyen şaire nazîre-gû ve nazîre-perdâz, tanzir edilen şiire ise zemin şiir adı verilir (Yavuz, 2013, s. 361). Eğer nazire, zemin şiiri eleştirmekte ve anlamca zıddını öne sürmekte ise buna nakîza denmektedir (Köksal, 2005a, s. 483). Nazirede zemin şiirle vezin, kafiye ve redif gibi şekilsel unsurların denkliği dışında anlam birliğinin de bulunması gerekmektedir (Köksal, 2005b, s. 497). Bununla beraber vezni, kafiyesi veya redifi zemin şiirden farklı olan nazireler de mevcuttur (Köksal, 2005b: s. 497; Yavuz, 2013, s. 362).

Bir şiirin nazire olup olmadığının belirlenmesi konusunda bazı yöntemler söz konusudur. Fatih Köksal, nazire tespitinde üç hususa dikkat çekmiştir. Bunlar: vezin, kafiye-redif, eda-mana-muhtevadır (2006a, s. 27-48). Vezin, kafiye ve söyleyiş birliği şiirler arasındaki nazire ilişkisinin önemli bir delilidir (Köksal, 2006a, s. 31-47). Şairler matla beyitlerinde bir şiiri tanzir ettiklerini belirtebildikleri gibi nazirede tanzir edilen şairin mahlasını da zikredebilmektedirler. Pek çok nazirede ise zemin şiirde yer alan söz kalıpları aynen tekrarlanmaktadır. Zemin şiir yek-âhenk ise yani tek bir konuyu işliyorsa nazirede de aynı konunun işlenmesi yaygın bir tutumdur (Köksal, 2005b, s. 498-499). Kemal Yavuz, şekil ve içerik açısından birbirine benzeyen her şiiri nazire olarak kabul etmemek gerektiğini çünkü nazire yazdığı iddia edilen şairin zemin şiir olduğu söylenen şiiri görmemiş olabileceğini belirtir (2013, s. 362). O hâlde nazireler tespit edilirken şairler arasında bir ilginin bulunduğu da ortaya konmalıdır.

Bu çalışmada Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'ye ve Fuzûlî'ye yazdığı nazireler tespit edilirken öncelikle vezin, kafiye ve (varsa) redif uyumuna dikkat edilmiştir. Şiirlerin kafiye kelimelerindeki benzerlikler önemli bir işaret olarak görülmüştür. Şiirlerin içeriğindeki benzerlik, nazire sahibi şairin zemin şiirden haberdar olduğunu gösterebilmesi dolayısıyla ayrıca dikkate değer bir husustur. Şairlerin üslupları arasındaki benzerlik de nazire tespitinde önemli bir husus olarak değerlendirilmiştir. Bazı nazirelerle zemin gazellerde kafiye, (varsa) redif ve içerik uyumu olmasına rağmen vezinlerin ayrı olduğu görülmüştür. Vezinleri ayrı olsa da diğer unsurlar arasındaki kuvvetli benzerlik dolayısıyla bu şiirlerde de nazire ilişkisi olduğu kabul edilmiştir.

2. Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddin Nesîmî'ye Nazireleri

Yapılan incelemelerde Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'ye on beş adet nazire yazdığı tespit edilmiştir. Söz konusu nazireler zemin şiirlerle vezin (birkaç örnek dışında), kafiye, redif, üslup ve konu bakımından benzerlik içerisindedir. Bu bölümde ilgili nazireler zemin şiirlerle vezin, kafiye, redif, konu, üslup ve benzer kelimeler açısından mukayese edilmiştir. Böylece Niyâzî-i Mısrî'nin tespit edilen şiirlerinin İmâdüddîn Nesîmî'yi tanzir etmek amacıyla yazıldıkları kanıtlanmaya çalışılmıştır. Makale metnini uzatmamak amacıyla zemin şiir ve nazire

olduğu iddia edilen gazellerin yalnızca matla beyitleri paylaşılmıştır. İlgili gazellerin detaylı mukayesesi için kaynakçada belirtilen divanlara başvurulması önerilmektedir.

2.1. Birinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Aç gözün dildâra bak ref' oldı vechinden nikâb / Zulmeti sürdi çıkardı ara yirden âfitâb" (G. 14/1)[2] matlalı gazelinin, İmâdüddîn Nesîmî'nin "Şol tamâm aynun yüzinden çünki ref' oldı nikâb / Zulmetün devrânı geçdi zâhir oldı âfitâb" (G. 13/1)[3] matlalı gazeline nazire olarak yazıldığı düşünülmektedir.

Edirneli Nazmî'ye göre İmâdüddîn Nesîmî'nin ilgili şiiri Şeyhî, Remzî, Muhibbî, Tâc'i-zâde Câfer Çelebi, Mu'îdî, Kemâl Paşa-zâde, Safâyî, Zâtî, Revânî, Celîlî, Edirneli Nazmî, Usûlî ve Hayretî gibi pek çok şair tarafından tanzir edilmiştir (Edirneli Nazmî, 2017, s. 181-210). Bu gazele nazire yazanlardan birisi de şüphesiz Niyâzî-i Mısrî'dir. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeki bu gazellerin kafiyesi revî be (ب) harfiyle ridf harfi elifin (ا) oluşturduğu "-âb" sesleridir. Matla beyitleri birbirine çok benzemektedir. Beyit sonlarında yer alan "nikâb, âfitâb, kitâb, bâb, hitâb" ve "hicâb" kelimeleri her iki gazelde de ortaktır. Konu olarak incelendiğinde gazellerin sevgilinin güzelliğinden hareketle Allah'a ulaşma fikrini konu aldıkları görülür. Niyâzî-i Mısrî sevgilinin yüzünü anlatırken bu yüzde dört kutsal kitabın aslını içeren otuz iki harfin bulunduğunu söyler ve böylece Hurufilik düşüncesine bağlanır. Bu durum, onun İmâdüddîn Nesîmî'yi tanzir ettiğinin apaçık delillerinden biridir çünkü Nesîmî'nin gazelinde de aynı mana yer almaktadır. Gazeller üslup bakımından değerlendirildiğinde dudakların şarap kadehine benzemesi, yüzün Hak kitabı olması, görülen güzellikler vasıtasıyla Hak yüzünün temaşa edilmesi, Allah ile kul arasındaki perdenin kalkması ve yaratıcının aynü'l-yakîn bilinmesi gibi hususlardaki ortaklıklar dikkat çekmektedir.

2.2. İkinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Hep güzeller arasında buldı hüsnün çün revâc / Cem' olup 'uşşâk bir bir sana eyler ihtiyâc" (G. 23/1) matlalı gazeliyle Nesîmî'nin "İy tabîb-i âhar-ı dil-hastayam kılgıl 'ilâc / Hak rızâsıyçün mana bir dervîşem kıl ihtiyâc" (G. 32/1) matlalı gazelini tanzir ettiği düşünülmektedir.

İmâdüddîn Nesîmî'nin bu zemin gazeli önceleri Hurufi şairlerden Muhîtî ve Misâlî tarafından tanzir edilmiştir (Aslan, 2021, s. 101-111). Niyâzî-i Mısrî de bu gazeli tanzir eden şairlerdendir. Her iki gazelin vezni aynı olup kafiye-i mürâdefeleri "-âc" sesleridir. Bu gazellerde şairler konu olarak sevgilinin güzelliğinden, sevgiliye kavuşma ümidiyle ayrılık korkusundan, âşığın aşk yolunda can vermesinden ve çektiği acılardan bahsetmektedirler. Üslup açısından incelendiğinde mısra sonlarındaki "ilâc, ihtiyâc, tâc, revâc" ve " ac" kelimeleri hem Nesîmî'nin hem Niyâzî'nin gazelinde bulunur. Nesîmî, kırık gönlü tedavi eden ya da bir aç doyuran gönül ehli kimsenin Hak katında hac ibadetini yerine getirenden daha makbul olduğunu söylerken (Nesîmî, G. 32/3) Niyâzî de sevgilinin sevgiye aç olan âşıkları doyurması sonucunda cömertlik sofrasından hiçbir şey kaybetmeyeceğini dile getirir (Niyâzî-i Mısrî, G. 32/4). Nesîmî sevgiliye güzellikle gururlanmamasını çünkü tac ve tahtın kimsede baki kalmayacağını söylediği, böylece sevgiliyi cihan sultanı olarak anladığı görülür (Nesîmî, G. 32/4). Niyâzî de sevgiliyi cihan sultanı olarak kabul eder. Ona göre nice sultanlar sevgili yolunda tahtı ve tacı terk etmiştir (Niyâzî-i Mısrî, G. 23/3). Yani taht ve tacın geçiciliği Nesîmî'de sevgiliyi uyarmak için kullanılırken Niyâzî'de onu övmek kastıyla değerlendirilmiştir. Nesîmî'ye göre sevgilinin saçı Çin hanından haraç alırken (Nesîmî, G. 32/7) Niyâzî'ye göre sevgili, güzelliğiyle âşıkların canını haraç olarak almaktadır (Niyâzî-i Mısrî, G. 23/5).

2.3. Üçüncü Nazire

[2] Bu çalışmada Kenan Erdoğan'ın hazırlamış olduğu *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'ndan (2019) faydalanılmıştır.
[3] Bu çalışmada Nesîmî'nin beyitleri Hüseyin Ayan'ın (2020) hazırlamış olduğu tenkitli neşirden alıntılanmıştır.

Niyâzî-i Mısrî'ye ait olan "Âteş-i hecrünle cân turmaz figâna başlar / Kaynayup akar ol âteşle gözümden yaşlar" (G. 55/1) matlalı gazel, İmâdüddîn Nesîmî'nin "Yanaram 'ışkundan ahar gözlerümden yaşlar / Firkatün derdi çıhardı yüreğünde başlar" (G. 91/1) ve "Her seher vaktinde kim bülbül figânın başlar / Âhum artar şöyle kim ahar gözümden yaşlar" (G. 92/1) matlalı gazellerine nazire olarak kaleme alınmıştır.

İmâdüddîn Nesîmî'nin 91 numaralı gazeli klasik Türk şiirinde en çok sevilen ve tanzir edilen gazellerden biri olma özelliğine sahiptir. *Mecmûatü'n-Nezâir*'e göre bu gazel Şeyhoğlu, Harîmî ve Ezherî'nin de aralarında olduğu 16 şair tarafından 19 kez tanzir edilmiştir (Ömer bin Mezîd, 1995, s. 171-181). *Mecmau'n-Nezâir*'de ise bu şiire Zâtî, Ahmed Paşa, Muhibbî, Necâtî, Kâtibî, Lâmi'î ve Revânî gibi 21 şair tarafından 23 kez nazire yazıldığı ifade edilmekte ve nazireler örneklendirilmektedir (Edirneli Nazmî, 2017, s. 412-419). Niyâzî-i Mısrî de bu gazeli tanzir eden şairlerden biridir. Oldukça benzer olmaları dolayısıyla Nesîmî'nin 91 ve 92 numaralı gazelleri bu çalışmada ortak zemin şiir olarak ele alınmıştır. Nesîmî'nin gazelleriyle Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindedir. Gazellerin kafiyesi revî olan şın (**ش**) harfine dayanmakta olup "–aş" seslerinden meydana gelmektedir ve bu kafiyeyi "–lar" redifi takip etmektedir. Konu olarak incelendiğinde şairlerin sevgiliden ayrılığı ve bu esnada âşık tarafından çekilen acıları anlattıkları anlaşılmaktadır. Üslup bakımından Nesîmî'nin ve Niyâzî'nin gazellerinin mısra sonlarında yer alan "yaşlar, başlar, taşlar, kardaşlar" ve "nakkâşlar" ifadelerinin ortak olduğu görülmektedir. Matla beyitleri arasındaki edâ ve mana bakımından benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Âşığın aşk derdiyle yapayalnız kalması, ayrılık derdiyle gözyaşı dökmesi, aşkın veya ayrılığın benzetileni olarak ateşin kullanılması söz konusu gazeller arasındaki ilişkiyi pekiştiren müşterek hususlardandır. O hâlde Niyâzî-i Mısrî'nin 55 numaralı gazelinin Nesîmî'nin 91/92 numaralı gazellerine nazire olduğu kesinlik kazanmaktadır.

2.4. Dördüncü Nazire

İmâdüddîn Nesîmî'nin "Boyundur Sidre vü Tûbâ tudağun âb-ı hayvândur / Anun mâhiyyet-i zevkin ne bilsün ol ki hayvândur" (G. 57/1) matlalı gazeli Niyâzî-i Mısrî'nin "Hatâya 'alleme'l-esmâ rumûz-ı sırr-ı vahdetdür / Kitâb-ı nokta-i evvel hakîkat ehl-i 'irfândur" (G. 68/1) matlalı naziresinin zemin şiiridir.

İlgili gazeller mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün vezni, "-ân" kafiye-i mürâdefesi ve "-dur" redifi bakımından uyum içerisindedir. Gazellerin kafiye kelimelerinde "hayvândur, irfândur" ve "hayrândur" ifadelerinin müşterek olduğu görülür. Nesîmî, sevgilinin güzellik unsurlarında Hurufilerin bahsettiği ilahi hakikatleri müşahede ettiğini bildirir. Niyâzî-i Mısrî'nin şiiri de konu olarak Nesîmî'nin şiirini takip eder ancak nazirede Hurufiliğe dair işaretler zemin şiirdeki kadar yoğun değildir. Nesîmî'nin gazelinde Hurufilerin sıkça kullandığı kavramlardan "hat, ümmü'l-kitâb, hurûf, sûret-i Rahmân" gibi ifadeler öne çıkarken Niyâzî'nin gazelinde yalnızca "alleme'l-esmâ, sırr-ı vahdet" ve "ilm-i esrâr" kavramları Hurufilikle ilişkilendirilebilir. Nesîmî matla beytinde sevgilinin güzelliğinin hakiki manasını bilmeyenleri hayvan olarak vasıflandırır çünkü Esterabadi'ye göre insan olmak ancak ilahi harflerin anlamını bilmekle mümkündür (2012, s. 230). Bu harfler de insanın güzellik unsurlarında ümmî ve ebî hatlar olarak yer almaktadır (Usluer, 2009, s. 279-285).

Niyâzî-i Mısrî, nazirenin ikinci beytinde "ilm-i esrâr" olarak adlandırdığı Hurufiliğin işaretlerini anlamayan kimselerin görünüşte insan ama hakikatte hayvan olduğunu söyleyerek Nesîmî'nin düşüncesini takip eder.

Nesîmî, sevgilinin ilahi harflere mekân olan yüzünü *Levh-i Mahfuz*'un harfleri ve *Kur'an*'ın şerhi olarak anlatır. Hurufiliğe göre evrende mümkün olan harflerin tümü 32 adettir. Bu sayı da Fars alfabesinin harf sayısıdır (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 84-85). Allah, bizzat Arap alfabesinin 28 ve Fars alfabesinin 32 harfidir, kâinatı da bu harfler aracılığıyla yaratmıştır (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 400). Yaratılan her varlığa bazı harfler veren Allah, bu harflerin tamamını yalnızca insana nakşetmiştir (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 59). Böylece insan Allah'ın halifesi olma şerefine ulaşmıştır. Bu düşünce bağlamında Nesîmî, sevgilinin yüzünde Rahman'ın

yüzünü görür. O nereye bakarsa baksın müşahede ettiği şey, birer ilahi nur olan harflerdir yani Allah'tır. Vahdete dair bu düşünce Niyâzî-i Mısrî'nin gazelinde de yer almaktadır. Dördüncü beyitte "Olar kim der-i dildârı temâşâ iden her nurdan / Çeker el gayr-ı Hak'dan ol bu ma'nâ özge seyrândur" diyen şair, hakikat yolcularının Allah dışında her şeyden el çektiklerini, varlıklarda ise asıl sevgili olan Allah'ı müşahede ettiklerini bildirir. Vahdet hususunda Nesîmî'yle birebir uyuşan şair, vahdete ulaşma konusunda Nesîmî kadar ayrıntılı bilgiler vermez. Dolayısıyla yalnızca 57 numaralı gazelden hareketle Nesîmî'nin vahdet anlayışının temelinde Hurufilik düşüncesinin bulunduğu anlaşılmakta ancak aynı tespit Niyâzî-i Mısrî için yapılamamaktadır çünkü güzelliğin ilahi hakikate ve vahdete ulaştırdığına dair kanaat klasik Türk edebiyatında hatta Orta Çağ Avrupa'sında (Eco, 2020, s. 107-108) yaygın bir düşüncedir. Bu düşünce, yalnızca Hurufiliğe bağlanamaz.

2.5. Beşinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Sırf içürdi bize vahdet câmını cânânımuz / Anun içün bir nefes ayılmadı mestânımuz" (G. 72/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "İy yüzi gül lebleri mercânumuz / İy gözi nergis şeh-i mestânumuz" (G. 188/1) matlalı gazeline nazire olarak yazılmıştır.

Söz konusu gazellerin vezinleri farklıdır. Nesîmî'nin şiiri fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeyken Niyâzî-i Mısrî'ye ait şiir fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindedir. Ancak bu farklılık, iki gazel arasındaki nazire ilişkisini engelleyecek bir husus değildir. Gazellerin kafiye-i mürâdefesi "-ân" sesleri olup redifi "-umuz"dur. Nesîmî sevgilinin güzelliğinde saklı olan ilahi hakikatleri Hurufilik öğretisine göre açıklamaktadır. Melekler, ilahi harflerin mahalli olan insan yüzüne yani sevgilinin yüzüne secde ederler, şeytan ise inkârcı olup secdeden kaçınır. Sevgilinin nun (ن) harfine benzeyen kaşı Hak kitabıdır, yüzü ise *Kur'an*'dır. Allah'ın yüzü sevgilinin yüzünde tecelli eder. Söz konusu sevgili ise fe (ف), dad (ض) ve lam (ل) harflerinin işaret ettiği Fazlullah Esterabadi'dir. Nesîmî, Fazlullah Esterabadi için canını kurban ettiğini ifade eder. Niyâzî-i Mısrî ise ilahi sevgilinin elinden vahdet şarabını içtiğini, bundan dolayı bir daha ayılmamak üzere sarhoş olduğunu söyler. Bu sevgili için şair, canını kurban eder. Gazelin altıncı beytinde şair, Hurufiliği anımsatan ifadeler kullanır. İlahi sevgilinin ebedî yüzünde acayip hatların bazen yazılıp bazen silindiğini bildirir. Gazellerin üsluplarına bakıldığında kafiye kelimelerinden "mestân" ve "cânân" ifadelerinin iki gazelde de bulunduğu görülür. Şairlerin vahdeti ifade ediş biçimlerindeki benzerlik dikkat çekicidir. Nesîmî bir Hurufi olarak vahdeti anlatmaktadır ancak Niyâzî-i Mısrî Hurufi olmamasına rağmen tıpkı Nesîmî gibi Hurufilik kavramlarını kullanmaktadır.

2.6. Altıncı Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Her yeri hüsnün gülistân eylemiş / Her tarafda bâğ u bostân eylemiş" (G. 79/1) matlalı gazelinin, İmâdüddîn Nesîmî'nin "Câ'd-ı zülfin 'anber-efşân eylemiş / Nâfe-i Çîni perîşân eylemiş" (G. 203/1) matlalı gazeline nazire olduğu düşünülmektedir.

Gazeller vezin, "-ân" kafiye-i mürâdefesi ve "eylemiş" redifi bakımından birbirine denktir. Kafiye kelimelerinden "perîşân" iki gazelde de yer almaktadır. Nesîmî'nin gazeli sevgilinin saç, kaş ve göz gibi güzellik unsurlarına ve bu unsurların Allah'a tecelli mahalli olduğuna dairdir. Güzellik unsurlarının ilahi yönüne 5. beyitte işaret edilmektedir. Şair, Hurufilik düşüncesinden hareketle sevgili aracılığıyla Hakk'ı müşahede etmeye çalışmaktadır ancak gazelde Hurufiliğe ait kavramlar neredeyse hiç yoktur. Gazelin Hurufilikle ilgisi yalnızca şairin güzelliği yorumlama şekliyle anlaşılmaktadır. Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli de tıpkı Nesîmî'ninki gibi yaratılanlar aracılığıyla Hakk'ın müşahedesine ve böylece tevhid anlayışına dayanmaktadır. Nesîmî'nin gazelinden farklı olarak Niyâzî-i Mısrî, düşüncesini daha doğrudan ortaya koymaktadır: 7. beyitte şair, Allah'ın insan yüzüne tecelli ettiğini, kendini tıpkı bir insan gibi gösterdiğini söyler. Başka bir deyişle, insanın yüzünde Allah'ın yüzünün göründüğü bildirir. Bu düşünce ise doğrudan Hurufilikle ilgilidir. Bununla beraber şairin asıl hedefi Hurufiliğin propagandasını yapmak değil, vahdet fikrini anlatmaktır. Nesîmî'nin gazeliyle Niyâzî'nin gazeli

vahdet düşüncesinden bahsetmek konusunda birbiriyle uyumludur ancak şairlerin vahdeti yorumlama biçimi farklıdır. Nesîmî Hurufilik akidesinden hareket ederken ve ilahi harfler temelinde bir vahdet anlayışına sahipken Niyâzî Halvetîlik tarikatı bağlamında bir vahdet düşüncesine sahiptir.

2.7. Yedinci Nazire

Nesîmî'nin "Aç bu serâ-perdeyi gir içerü câna bah / Gör ne tecellî kılur Pertev-i cânâna bah" (G. 35/1) matlalı gazeli Niyâzî-i Mısrî tarafından "Zâhidâ sûret gözetme içerü gel câna bak / Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmâna bak" (G. 89/1) matlalı gazel ile tanzir edilmiştir. Nesîmî'nin bu gazelinin Nigârî tarafından da tanzir edildiği bilinmektedir (Aslan, 2021, s. 124).

Gazellerin vezni fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, kafiye-i mürâdefeleri "-ân" ve redifleri "-a bak"tır. Nesîmî, mevcudatta Hakk'ın tecellilerini görmekten bahseder. Onun için asıl amaç, varlıktaki işaretlerden yola çıkarak Hakk'ın yüzünü müşahede etmektir. Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli de Nesîmî'nin gazeliyle aynı düşünceyi ifade etmektedir ama ilgili gazeller bağlamında Niyâzî-i Mısrî'de Hurufilik düşüncesi Nesîmî'den daha yoğundur. O, insanın yüzünü Rahman'ın defteri olarak tarif eder. Sevgilinin/insanın güzelliğini *Mushaf'*a benzetir. Tüm âlem, Allah'ın güzelliğini şerh eden bir kitap gibidir. İnsanın yüzü ise ilgili şerhin tüm manasını üzerinde taşır. Bir başka ifadeyle yüz, Allah'ın göründüğü yerdir (Niyâzî-i Mısrî, G. 89/7). Görüldüğü üzere her iki gazelin konusu neredeyse birbirinin aynısıdır. Üslup açısından bakıldığında kafiye kelimelerinden "cân, cânân, sultân" ve "insân"ın gazellerde ortak olduğu görülür. Matla beyitlerinde görüldüğü üzere iki şair de surete değil suretin manasına yani cana bakılmasını tavsiye eder. Nesîmî'ye göre sevgilinin gözleri birer ayettir (Nesîmî, G. 35/6). Niyâzî'ye göre ise sevgilinin yüzü *Kur'an*'dır (Niyâzî-i Mısrî, G. 89/2). Hakk'ın hakikati ve güzelliği hem Nesîmî'ye (Nesîmî, G. 35/6) hem de Niyâzî'ye (Niyâzî-i Mısrî, G. 89/7) göre insanın yüzündedir.

2.8. Sekizinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Bu fenânun 'izz ü câhı 'îş u nûşı bir hayâl / Görmedüm bir 'izzetin kim bulmaya âhir zevâl" (G. 106/1) matlalı gazeli Nesîmî'nin "İy yiyenler rûzigârun sillesinden infi'âl / Bilmedün mi kim fenâdur bu cihân-ı bed-fi'âl" (G. 238/1) matlalı gazeline nazire olarak kaleme alınmıştır.

Gazeller aynı vezne ve "-âl" kafiye-i mürâdefesine sahiptir. Kafiye kelimelerinden olan "melâl" ve "visâl" her iki gazelde de bulunmaktadır. Nesîmî gazelde dünyanın geçiciliğinden bahsetmektedir. Onun kaygısı mutluluğundan fazladır. İnsanı bir an için mutlu eden dünya, ardından yine mutsuz eder. Bundan dolayı onun malına, mülküne ve evladına sevinmemeli; nefsi öldürmelidir. Niyâzî-i Mısrî de gazelinde tıpkı Nesîmî gibi dünyanın bir yokluk yurdu olduğundan söz eder. Ondaki büyüklük, makam ve eğlence bir hayalden ibarettir. Dünyada kazanılan şeref yok olmaya mahkûmdur. Fazilet ve hâl ehli kimseler gün geçtikçe dünyadan göçmekte, bundan dolayı geride kalanlar zevkten uzaklaşıp üzüntülere boğulmaktadır.

2.9. Dokuzuncu Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Merhabâ ey peyk-i matlûb-ı Celîl / Merhabâ ey gamz-ı mahbûb-ı Cemîl" (G. 110/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "İy hat u hâlün sıfâtın didi Kur'ânda Celîl / Şol cemâlün zikridür zikrüm zehî zikr-i Cemîl" (G. 237/1) matlalı gazeline naziredir. Nesîmî'nin gazelinin Misâlî tarafından da tanzir edildiği görülmektedir (Aslan, 2021, s. 109).

Nesîmî'nin gazeli fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeyken Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindedir ancak gazeller "-îl" kafiyesi bakımından ortaktır. Ayrıca kafiye kelimelerinden "Celîl, Cemîl, halîl, delîl" ve "kalîl" iki gazelde de bulunmaktadır. Matla beyitlerinden hareketle ilgili gazellerin Hz. Muhammed için yazıldığı anlaşılmaktadır. Böylece gazeller konu olarak da birbiriyle uyumlu hâle gelmektedir.

2.10. Onuncu Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Ol menem kim vâkıf-ı esrâr-ı 'ilm-i Âdemüm / Kâşif-i genc-i hakîkat hem hayât-ı 'âlemüm" (G. 118/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "Men ki dervîşem fakîrem pâdişâh-ı 'âlemem / Rûh-ı bî-rengem eğerçi renge girdüm âdemem" (G. 287/1) matlalı zemin şiirinin naziresidir. Nesîmî'nin ilgili gazeline Misâlî tarafından da nazire yazılmıştır (Aslan, 2021, s. 110).

Gazellerin vezni fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, kafiyesi "-em" ve redifi "-em / -üm" sesleridir. Kafiye kelimelerinden "âlemem, âdemem, mübhemem, a'zamam, akdemem" ve "hurremem" her iki gazelde de bulunmaktadır. Gazellerin yedişer beyitten oluştuğu göz önünde tutulduğunda altı beytin kafiye kelimelerinin ortak olması, Niyâzî'nin Nesîmî'yi tanzir ettiğini şüpheye yer bırakmayacak ölçüde kanıtlamaktadır. Nesîmî gazelde fakir bir derviş olduğunu ancak hakikat bilgisiyle âlemin padişahı hâline geldiğini söyler. O, insan rengine girse de aslında renksiz bir ruhtur. Dünyada dört unsur vasıtasıyla görünür bir hâldedir ama hakikatte vahdet hazinesinde bir nurdur. Vahdet hâlini idrak eden şair, kendi dilinden Hakk'ın konuştuğunu bildirir. O, Firdevs cennetinin değil ancak Allah'ın yüzünün talibidir. Niyâzî-i Mısrî de Hz. Âdem'in ilminin sırlarına vâkıf olduğunu anlatır. Söz konusu ilim, Hurufilerin anladığı şekilde ilahi harfler ilmi olmalıdır çünkü Esterabadi'ye göre Allah Hz. Âdem'e bütün isimleri (ilahi harfleri) öğretmiştir (2012, s. 59). Bu bilgiyle Niyâzî, hakikat hazinesinin kâşifi ve âlemin hayatıdır. Hurufiler yaratılan her şeyde ilahi harfler aracılığıyla Hakk'ın yüzünü müşahede ederler, bunun gibi Niyâzî-i Mısrî de şeyler vasıtasıyla Allah'ın cemalini görür (Niyâzî-i Mısrî, G. 118/3). İleriki beyitlerde Niyâzî, vahdet anlayışına sahip olduğunu açıkça ifade eder ve Hurufiliğe dair "zât, esmâ, sıfât, tılsım-ı a'zâm" gibi kavramları kullanır. Bu benzerlikler, onun şiirinin Nesîmî'ye nazire olduğunu kuvvetlendiren delillerdendir.

2.11. On Birinci Nazire

İmâdüddîn Nesîmî'nin "Düşmişem bî-yâr ilâhî kimse bî-yâr olmasun / Kimsenün hâli bu resme müşkil ü zâr olmasun" (G. 329/1) matlalı gazeli Niyâzî-i Mısrî'nin "Kim ki cândan geçmez ise den bize yâr olmasun / 'Âr u 'ırz ile gelüp 'âşıklara bâr olmasun" (G. 142/1) matlalı gazelinin zemin şiiridir. Nesîmî'nin bu gazeli *Mecmûatü'n-nezâir*'e göre Nebî, Hassân, Safî, Mukîmî, 'Askerî, 'Işkî ve 'Ömer tarafından tanzir edilmiştir ('Ömer Bin Mezîd, 1995, s. 194-199). Ayrıca Misâlî de bu gazele nazire yazmıştır (Aslan, 2021, s. 110).

Aynı vezinde olan gazellerin kafiye-i mürâdefesi "-âr" ve redifi "olmasun"dur. Kafiye kelimelerinden "yâr" ve "zâr" gazellerde ortaktır. Nesîmî, sevgiliden ayrılığın âşık üzerindeki etkilerini dile getirmektedir. Âşık ayrılık derdiyle oldukça zor bir durumdadır. Bu hâl ona cehennem azabından daha ağır gelmektedir. Âşığın gül bahçesi ancak sevgilinin yüzüdür; bundan dolayı âşık, sevgilinin yüzünden başka gül bahçesi istemez. Gülün dikenine benzeyen ayrılık, âşığı hasta etmiştir. Sevgilinin aşkıyla ve ayrılığıyla ateşler içinde yanan âşık tıpkı altın gibi saflaşmıştır. Bu ateşi göze alamayan iddiacılar sevgilinin aşkından uzak durmalıdır. Niyâzî-i Mısrî ise gazelinde kendini âşıkların arasına koymakta ve canından geçmeyenlerin kendilerine katılmamalarını söylemektedir. Âşık olanlar ar ve namustan geçmeli, gamdan çekinmemelidir. Âşık, sevgiliden ayrılık dolayısıyla gece gündüz uyumaz, tıpkı bülbül gibi inler. Aşk ateşinin bir zerresi bile âşığı yakıp yok eder, geriye vahdetten başka bir şey kalmaz. Aşk, Hakk'ın bir sırrıdır, herkese bu sır açılmamalıdır. Görüldüğü üzere Niyâzî'nin şiiri ilahi aşka dairdir ve bu aşkta da tıpkı Nesîmî'de olduğu gibi ayrılık söz konusudur. Nitekim kavuşmak bu dünyada mümkün değildir. O hâlde âşığa düşen, kendi varlığını yok edinceye dek çabalamaktır. O hâlde Niyâzî ile Nesîmî'nin gazellerinin aşk anlayışı ve ayrılık hususu bakımından uyum içinde olduğunu söylemek mümkündür.

2.12. On İkinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Ezelden nârına 'ışkun yana geldüm cihân içre / Akıtdum nice dem yaşlar gözümden tolu kan içre" (G. 152/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "Bu ne ber-güzîde cândur ki gezer bu cân içinde / Bu ne kıymetî güherdür ki biter bu kân içinde" (G. 358/1) matlalı zemin şiirine nazire olarak kaleme alınmıştır.

Nesîmî'nin gazeli mütefâ'ilün fa'ûlün mütefâ'ilün fa'ûlün veznindeyken Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün veznindedir. Aruz ölçüsü bakımından farklı olan gazeller "-ân" kafiyesi ve "içinde / içre" redifi hususunda ortaktır. Kafiye kelimelerinden "cân, kân, cihân, zamân" ve "mekân" her iki gazelde de bulunmaktadır. Nesîmî gazelinde insanın aslına dair gerçeklere değinir. Ona göre insan, zahirî görünüşünün gerisinde Hakk'ın ta kendisidir. İnsanın/sevgilinin güzelliği ilahi hakikatlerin mekânıdır. Tüm varlık, sevgiliye âşık olarak bu gerçeği dile getirir. İnsanın hakikatte Hak olması, âşık ile sevgilinin ayrılığını da imkânsız kılar çünkü evrenin vahdet içinde olması herhangi bir ayrılığın geçersiz olduğu anlamına gelir. Niyâzî-i Mısrî ise ilahi aşkın elest bezminden beri var olduğunu söyler. İnsan, ezelde zamansız ve mekânsız bir konumdayken cihana düşer, alt mertebelerden başlayarak daha üst mertebelere doğru yükselir. Böylece şair devir nazariyesine değinmiş olur. Nihayet devir içinde gezinen varlık insana varır (Niyâzî-i Mısrî, G. 152/6). Nazire ilişkisiyle bağlanan gazeller insanın hakikatini dile getirme konusunda birlik içerisindedir. Farklılık, hakikatin görünüşündedir. Nesîmî insanın aslında bizzat Hak olduğunu ancak insan olarak bu dünyada göründüğünü dile getirir. İnsanın güzelliğinde Hakk'ın müşahede edilebileceğini anlatır ve vahdet düşüncesine dikkat çeker. Niyâzî-i Mısrî ise insanın zamansız ve mekânsız bir konumdan dünya hayatına gelişini, devir nazariyesi bağlamında alt mertebelerden üst mertebelere yükselişini ele alır. Nesîmî'nin de devir nazariyesine dair şiirleri bulunmaktadır. Ayan neşrinde yer alan 1 numaralı mesnevi devir düşüncesine dairdir (Gedik, 2016, s. 305).

2.13. On Üçüncü Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Ey bî-misâl vâhid hüsnün misâl içinde / Âyînenün göründi bir hûb-cemâl içinde" (G. 161/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "İy bî-nazîr ü vâhid hüsnün cemâl içinde / Yüzün kıyâmet eyler şol zülf ü hâl içinde" (G. 362/1) matlalı gazeline naziredir.[4]

Gazeller mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün veznindedir ancak Niyâzî-i Mısrî'nin gazelindeki aruz kusurları bu şiirin 7 + 7 = 14'lük hece ölçüsüyle yazılmış olabileceğini de düşündürmektedir (Erdoğan, 2019, s. 319). Gazellerin kafiyesi "-âl" sesleridir ve redifi "içinde" ifadesidir. Kafiye kelimelerinden "cemâl, hâl, visâl, hayâl, dâl, su'âl" ve "âl" ifadeleri iki gazelde de yer almaktadır. Nesîmî gazelde ilahi aşkı elest bezmine bağlar, hem kendinde hem de dünyevi sevgililerde Hakk'ı bulduğunu, bu şekilde vahdeti idrak ettiğini bildirir. Nesîmî'nin ilahi aşkında ayrılık söz konusu değildir, elest bezminden itibaren sonsuza dek sürecek bir vuslat vardır. İnkârcılar ise bu gerçeği göremezler, görüntüler ve hayaller âleminde sıkışıp kalırlar. Niyâzî-i Mısrî, Nesîmî'nin yaptığı gibi ilahi aşkı elest bezmine dayandırır, dünya hayatındaki görünüşte ayrılığın aslında bir visal olduğunu söyler. Kendisinde ilahi aşktan dolayı gam bulunmayan insanı hayvandan aşağı görür. Aşk dolayısıyla âlemde vahdeti müşahede eden şair zahidi ayıplar, kendisinin meyhane ile mescit arasında bir fark görmediğini ifade eder.

2.14. On Dördüncü Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Dilberâ gamzen okı içüm tolu kan eyledi / Şol siyâh zülfün teli 'aklum perîşân eyledi" (G. 186/1) matlalı gazeli Nesîmî'nin "Fürkatün derdi nigârâ bağrumı kan eyledi / Rüzgâr oldı muhâlif vaslı hicrân eyledi" (G. 452/1) matlalı gazeline nazire olarak yazılmıştır.

Gazeller vezin, "-ân" kafiye-i mürâdefesi ve "eyledi" redifi açısından benzerlik gösterir. Nesîmî, âşığın ayrılık dolayısıyla çektiği acıları anlatır. Felek âşığı sevgiliden ayırmıştır. Bundan dolayı âşık her an gözyaşı dökmektedir. Bu derdin çaresi yalnızca Allah'tadır. Âşık, ayrılık derdiyle çektiği acılar yüzünden viraneye dönmüştür ama hazineler de ancak viranelerde bulunur. Âşık, ayrılığın da Hak'tan geldiğini bilir, bundan dolayı içinde bulunduğu duruma sabreder. Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli de aşktan ve ayrılıktan dolayı çekilen acılara dairdir. Sevgilinin siyah saçının teli âşığın aklını perişan etmiştir. Aşkın ordusu, âşığın mamur şehre benzeyen gönlünü viraneye çevirmiştir. Şair, fitnelerin âleme sevgiliden geldiğini ve sevgilinin güzellik unsurlarının âlem halkını kâfir ve mümin olmak üzere ikiye böldüğünü söyleyerek vahdet anlayışını öne

[4] Kenan Erdoğan da Niyâzî-i Mısrî'nin bu naziresini zikretmektedir (2019, s. 75).

çıkarır. Evrende görünen her şey sevgilinin yani Allah'ın isimleriyle sıfatlarından ibarettir. Hurufilikte Allah'ın insan yüzüne tecelli ettiğine dair düşünce, Niyâzî-i Mısrî'nin gazelinin sekizinci beytinde apaçık bir şekilde yer almaktadır. Şaire göre kesret Allah'ı gizlese de arifler her baktıkları şeyde Hakk'ı müşahede etmeye devam ederler. Hayvanlıktan insanlığa yükselmek, bu sırları anlamakla mümkündür.

2.15. On Beşinci Nazire

Niyâzî-i Mısrî'nin "Bir yüze düş oldı gözüm yüz bin gezer dîvânesi / Olmuş cemâli şem'inün ay ile gün pervânesi" (G. 188/1) matlalı gazeli İmâdüddîn Nesîmî'nin "Merhabâ iy bahr-ı zâtun gevher-i yek-dânesi / Şem'-i vahdetdür cemâlün künfekân pervânesi" (G. 423/1) matlalı gazeline naziredir.

Nesîmî'nin gazeli fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeyken Niyâzî-i Mısrî'nin gazeli müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün veznindedir. Bununla beraber gazeller "-âne" seslerinden oluşan kafiye ve "-si" redifi bakımından birbiriyle uyumludur. Nesîmî, sevgilinin ilahi yönüne, vahdet anlayışının ortaya çıkması hususunda bir aracı olduğuna ve âşığın aşk hususunda kararlı olması gerektiğine dikkat çeker. Niyâzî-i Mısrî de ilahi aşk konusunu anlatır. Aşk elest bezminde başlamıştır ve ebediyen sürecektir. Aşk bir sarhoşluktur, âşıklar ezelden ebede dek ayılmazlar. Ezelde aşk şarabını içmeyenler aşkı ve âşıkları asla anlayamayacak ve daima onlara yabancı kalacaklardır. Kafiye kelimelerinden "dîvânesi, pervânesi, mestânesi, cânânesi, peymânesi, vîrânesi" gazellerde ortaktır. Nesîmî yüzü vahdet mumuna benzetir (Nesîmî, G. 423/1). Niyâzî'ye göre de yüz mumdur (Niyâzî-i Mısrî, G. 188/1). Her iki şaire göre sevgili, âşıklara aşk şarabı sunar. Bundan dolayı âşığın zemin gazelle nazirede aşk sarhoşu olduğu görülür.

2.16. Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'ye Yazdığı Nazireler Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'den tanzir ettiği gazeller genel olarak vahdet, Hurufilik ve aşk ile ilgilidir. Aşk konusu gazellerde beşerî yönden değil ilahi açıdan ele alınmaktadır çünkü şairlerin bir şekilde sevgili ile ilahi hakikatler arasında ilgi kurdukları görülür. Nesîmî'nin Hurufilik düşüncesi bağlamında yazdığı gazeller, Halveti bir şair olan Niyâzî-i Mısrî tarafından yine Hurufilik kavramları kullanılarak tanzir edilmiştir ama Niyâzî'nin amacı Nesîmî'de olduğu gibi bu düşünceyi anlatmak ve Hurufiliğin propagandasını yapmaktan ziyade vahdet anlayışını öne çıkarmaktır. Nitekim vahdet düşüncesi tasavvufta yaygın bir eğilim olup yalnızca Hurufilikle ilgili değildir, Hurufiliği de kapsayan bir yorumdur. Bu durumda Niyâzî'nin Hurufilikle ilgili gazelleri tanzir etmesindeki asıl sebep bu anlayışın kendisinden ve evreni yorumlama biçiminden etkilenmesi değildir. O, Hurufiliğin açıklamayı hedeflediği vahdet düşüncesinin Nesîmî tarafından dile getiriliş tarzından etkilenmiştir. Bundan dolayı, Hurufi olmamasına rağmen tıpkı Nesîmî gibi Hurufilik kavramlarını şiirlerinde kullanmıştır.

Şekilsel açıdan incelendiğinde Niyâzî-i Mısrî Nesîmî'nin en çok fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeki gazellerini tanzir etmiştir. Toplam on beş nazirenin sekizinde zemin şiir ile nazire bu vezindedir. Bunun yanında şair, Nesîmî'nin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindeki iki gazelini biri fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün diğeri ise müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün veznindeki iki gazelle tanzir etmiştir. On beş nazirenin dördünde zemin şiir ile nazire arasında vezin farklılığı olduğu görülür.

Redif bakımından incelendiğinde beş zemin şiir ve nazirede redifin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Diğer şiirlerin dördünde ise redif tam bir kelime değil, yalnızca ek biçimindedir. Kalan altı şiirin redifleri ise "eylemiş, bak, olmasun, içinde (2 adet)" ve "eyledi"dir.

3. Niyâzî-i Mısrî Divanı'nda İmâdüddîn Nesîmî ile Fuzûlî'ye Yazılan Nazirelerin Mukayesesi

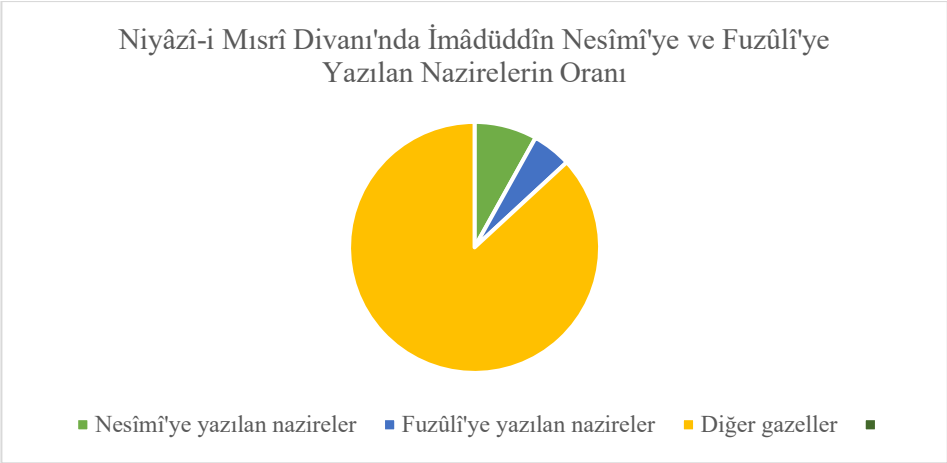
*Divan'*ında pek çok nazire bulunan Niyâzî-i Mısrî'nin bu çalışmada Fuzûlî'ye on adet nazire yazdığı tespit edilmiştir. Nazirelerin belirlenmesinde, Nesîmî'ye yazılan nazirelerin tespiti için kullanılan aynı yöntem uygulanmıştır. İlgili zemin şiirlerin ve nazirlerin matla beyitlerini gösteren tablo şu şekildedir:

Fuzûlî'nin Zemin Şiiri	**Niyâzî-i Mısrî'nin Naziresi**
Kad enâra'l-'ışku li'l-'uşşâki minhâce'l-hüdâ *Sâlik-i râh-ı hakîkat 'ışka eyler iktidâ* (G. 1/1)	*Ey gönül gel gayrıdan geç 'ışka eyle iktidâ* *Zümre'-i ehl-i hakîkat anı kılmış muktedâ* (G. 1/1)[5]
Hatt-ı ruhsârun eder lutfda reyhân ile bahs *Hüsn-i sûretde cemâlün gül-i handân ile bahs* (G. 45/1)	*Bağrumı pür-hûn ider şol çeşm-i mestân ile bahs* *Tagıdur 'aklumı şol zülf-i perîşân ile bahs* (G. 21/1)
Hüsnün oldukça füzûn 'ışk ehli artuk zâr olur *Hüsn ne mikdâr olursa 'ışk ol mikdâr olur* (G. 82/1)	'*Işkun kime yâr olur dâ'im işi zâr olur* *Dinmez gözinün yaşı yanar içi nâr olur* (G. 47/1)
Şifâ-yı vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor *Zülâl-i zevk şevkin teşne-yi dîdâr olandan sor* (G. 100/1)	*Rumûz-ı enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan sor* *Ene'l-Hak sırrını cândan geçüp berdâr olandan sor* (G. 58/1)
Ey gönül ol hançer-i müjgâna eylersen heves *Kasd-ı cân itdün bekâ-yı 'ömrden ümmîd kes* (G. 120/1)	*Vasl-ı Hak olmağa eylersen heves* *'Işka ulaş gayrıdan gönlüni kes* (G. 77/1)
Tâ ki tâk-ı zer-nigârın çarh vîrân eylemiş *Hışt-ı zerrînin sabâ ferş-i gülistân eylemiş* (G. 130/1)	"*Her yeri hüsnün gülistân eylemiş* *Her tarafda bâğ u bostân eylemiş*" (G. 79/1)
Halka hûblardan visâl-i râhat-efzâdur garaz *'Âşıka ancak tasarrufsuz temâşâdur garaz* (G. 133/1)	*Sen seni bilmekdür ancak pîre ülfetden garaz* *Noktayı fehm eylemekdür 'ilm ü hikmetden garaz* (G. 82/1)
Kılmagıl muhkem gönül dünyaya 'akd-i irtibât *Sen bir âvâre müsâfirsen bu bir vîrân ribât* (G. 135/1)	*Her denînün sözine aldanup itme ihtilât* *Her le'îmi sırra mahrem sanma eyle ihtiyât* (G. 83/1)
Gönül seccâdeye basma ayak tesbîha el urma *Namâz ehline uyma anlarunla durma oturma* (G. 250/1)	*Gönül tesbîhi çek seccâdeden hîç ayagun ırma* *Namâz ehlinden özgeye sakın sen turma oturma* (G. 155/1)[6]
Ey saçun fikri kamu sevdâlarun sermâyesi *Olmasun başumdan eksük serv-kaddün sâyesi* (G. 291/1)	*Tâlib-i Hakkun devâsız derd dürür sermâyesi* *Anun içün âh u zâr olur hemîn hem-sâyesi*" (G. 182/1)

Yapılan incelemelerde Niyâzî-i Mısrî'nin 14 ve 23 numaralı gazelleri ile Fuzûlî'nin 30 ve 51 numaralı gazelleri arasında nazire ilişkisini ortaya koyan benzerlikler bulunmuştur. Bununla beraber Niyâzî-i Mısrî'nin ilgili şiirleri Fuzûlî'ye değil İmâdüddîn Nesîmî'ye yazılmış nazirelerdir. Bunun gibi Fuzûlî'nin 30 ve 51 numaralı gazelleri de Nesîmî'nin 13 ve 32 numaralı gazellerinin naziresidir. Başka bir deyişle Nesîmî'nin 13 ve 32 numaralı gazelleri Niyâzî-i Mısrî (14 ve 23 numaralı gazeller ile) ve Fuzûlî (30 ve 51 numaralı gazeller ile) tarafından tanzir edilmiştir.

[5] Bu gazelin Fuzûlî'ye nazire olduğunu Abdülbaki Gölpınarlı (1977, s. 196) da ifade etmektedir.
[6] Bu gazel, Abdülbaki Gölpınarlı'ya (1977, s. 196) ve Cem Dilçin'e (1986, s. 112-113) göre de Fuzûlî'ye reddiye üslubuyla yazılmış bir naziredir.

Görüldüğü üzere *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'nda İmâdüddîn Nesîmî'ye yazılan on beş nazire yer alırken Fuzûlî'ye yazılmış on nazire bulunmaktadır. O hâlde Niyâzî-i Mısrî'nin tanzir etmek üzere *Nesîmî Divanı*'nı *Fuzûlî Divanı*'ndan daha çok kullandığını söylemek mümkündür. *Niyâzî-i Mısrî Divanı'*nda 198 gazel yer almaktadır. Bundan dolayı *Divan'*daki gazellerin %13'ü Nesîmî ve Fuzûlî'ye yazılan nazirelerden oluşmaktadır. Nesîmî'yi tanzir eden gazeller *Divan'*daki tüm gazellerin %8'idir. Fuzûlî'yi tanzir eden gazeller ise *Divan*'daki tüm gazellerin %5'inden ibarettir. İlgili oranlara dair pasta grafiği şu şekildedir:



Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'ye daha çok nazire yazması Fuzûlî'ye göre Nesîmî'den daha çok etkilendiğini göstermez. Nitekim şair, Nesîmî'nin hiçbir gazeline tahmis yazmazken Fuzûlî'nin "Kad enâra'l-'ışku li'l-'uşşâki minhâce'l-hüdâ / Sâlik-i râh-ı hakîkat 'ışka eyler iktidâ" (Fuzûlî, G. 1/1) matlalı gazeline tahmis yazmıştır. Bu tahmis, Kenan Erdoğan neşrinde 6 numaralı manzume olarak kayıtlıdır. Elde edilen veriler Kenan Erdoğan'ın *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'nda Nesîmî etkisinin "ileri bir planda" olmadığına dair görüşünü geçersiz kılmaktadır (2019, s. 75). Görüldüğü üzere Niyâzî-i Mısrî, Fuzûlî'den etkilendiği oranda İmâdüddîn Nesîmî'den de etkilenmiştir.

4. Niyâzî-i Mısrî Divanı'nda Hurufilik

Niyâzî-i Mısrî Hurufi olmamasına rağmen *Divan*'daki bazı şiirlerinde Hurufiliğe dair bazı beyitler kaleme almıştır. Bunda, Kenan Erdoğan'ın dediği gibi Nesîmî etkisinin önemli bir rolü bulunmaktadır (2019, s. 75). O hâlde *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'ndaki Hurufiliğe dair beyitleri İmâdüddîn Nesîmî etkisinin bir delili olarak kabul etmek gerekir. İlgili beyitler birkaç örnekle sınırlı olmayıp oldukça fazladır ancak şairin Hurufiliğe meylettiğini iddia etmeye yetecek ölçüde değildir. Yine de örnekler, Niyâzî-i Mısrî'nin Hurufiliği yeterince bildiğini kanıtlayacak niteliktedir. Bu kısımda *Niyâzî-i Mısrî Divanı*'nda yer alan Hurufiliğe dair bazı beyitler Hurufilik düşüncesi bağlamında değerlendirilecektir.

Hurufiliğe göre evrende var olan harflerin tümü Fars alfabesindeki harflerin sayısı kadardır yani otuz iki adettir (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 84-85). Yaratılmamış, ezelî ve ebedî olan ilahi harfler isim ile müsemmanın aynı olması kuralına göre Allah'ın zatının bir belirlenimidir (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 124-126, 400). Allah, her şeyi bu ilahi harflerle yaratmıştır (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 246). Bakara suresinin 31. ayetinde anlatıldığı gibi Allah, bu ilahi harfleri Hz. Âdem'e öğretmiş, ayrıca onun yüzüne ve vücuduna hatlar aracılığıyla otuz iki ilahi harfi yerleştirmiştir (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 59). Böylece yüz, hem Allah'ın tecelli mahalli hem de tüm varlığın özü hâline gelmiştir. *Tevrat, Zebur, İncil* ve *Kur'an*'dan ibaret dört kutsal kitap varlığı mümkün olan otuz iki harf ile yazıldığı için bunların aslı insanın yüzündedir çünkü yüz otuz iki harfin tamamını barındırır. Bu düşünce, Niyâzî-i Mısrî tarafından şöyle dile getirilir:

Otuz iki harfî bildün dört kitâbun aslıdur

Sahfe-i vechinde yazılmış kamu bî-irtiyâb (Niyâzî-i Mısrî, G. 14/3)

Hurufiler "'alleme'l-esmâ" (Bakara, 2/31) ifadesini otuz iki ilahi harf olarak yorumlar. Bakara suresinde ifade edildiği üzere Allah, tüm isimleri Hz. Âdem'e öğretmiştir (Bakara, 2/31). Hurufilere göre ayetteki isimler, otuz iki ilahi harftir. Hz. Âdem'e öğretilen bu ilahi harfler hem Allah'ın aslıdır hem de kâinatta var olan her şeyin yaratıldığı özdür. Bundan dolayı insan, Allah tarafından Hz. Âdem'e öğretilen ilahi harflerden ibarettir. Niyâzî-i Mısrî de otuz iki ilahi harfe mazhar olan insana seslenir, ona insanın hem Hz. Âdem/insan hem de otuz iki harf olduğunu bildirir:

'Alleme'l-esmâya mazhar ister isen gel berü
Âdem ü hem ana ta'lîm olan esmâ olmışuz (Niyâzî-i Mısrî, G. 76/11)

Allah'ın otuz iki ilahi harf olması ve bu harflerin Hz. Âdem'in yüzünde hatlar aracılığıyla bulunması, yüz vasıtasıyla Hakk'ın görülebileceğinin delilidir. Bu nedenle Fazlullah Esterabadi Hz. Âdem'i Hüda'nın bir sureti olarak vasıflandırır: "Hüdâ sûreti Âdem'dir" (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 71). Niyâzî-i Mısrî, Hak yüzünün insan yüzünde görüleceğini söylerken bizzat otuz iki ilahi harf olan Allah'ın hatlar vasıtasıyla insan yüzünde yer aldığını, böylece insanda tecelli ettiğini anlatmak istemektedir:

Hak yüzi insân yüzinden görinür
Zât-ı Rahmân şeklin insân eylemiş (Niyâzî-i Mısrî, G. 79/7)

Hurufiliğe göre yüzdeki ilahi hatlar ümmî (doğuştan yani anneden gelen) ve ebî (sonradan ortaya çıkan yani babadan gelen) olmak üzere temelde iki kısımdır. Ümmî hatlar kirpik (4 adet), kaş (2 adet) ve saçtan (1 adet) oluşur. Doğuştan gelen bu hatlar her insanda bulunmaktadır. Bundan farklı olarak ebî hatlar babadan gelip yetişkin erkeklerde görülür. Bu hatlar sakal (2 adet), bıyık (2 adet), burun içi kılı (2 adet) ve dudak altı sakalıdır (1 adet). Her bir hat ateş, hava, toprak ve sudan oluşan dört temel unsurdan meydana gelir. Bu sebeple ümmî hatlar dört ile çarpılır ve Arap alfabesindeki harf sayısına yani yirmi sekize ulaşılır. Bir diğer hesaba göre ümmî ve ebî hatlar toplanır. On dört hat on dört mahalde bulunur. Mahallerle hatların sayısı toplanınca yirmi sekiz sayısı elde edilir. Arap alfabesinden Fars alfabesine yükselmek ancak istiva hattıyla mümkündür. İstiva hattı yüzü ikiye ayıran hattır. İstiva geçince saç hattı ikiye bölünür ve ümmî hatlar sekiz tane olur. Bunlar dört unsurla çarpılırsa otuz iki sayısına ulaşılır. Ümmî ve ebî hatların toplantığı hesapta ise istiva hattının çekilmesiyle saç ve anfeka ikiye ayrılır. Bu sayede ümmî ve ebî hatların toplamı on altı olur. On altı hat on altı mahalle toplanınca otuz ikiye varılır. Sonuçta tüm harfler görünür bir hâl alır (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 62; Gölpınarlı, 1989, s. 18; Usluer, 2009, s. 280). Hurufiler, yedi adetten ibaret ümmî hatların Fatiha suresindeki yedi ayete karşılık geldiğini düşünür. İmâdüddîn Nesîmî bu konuda şöyle der: "Fâtihatü'l-kitâb Havvâ'nun vechinde yidi kitâbet ki mestûrdur, ol yidi âyet-i Fâtihatü'l-kitâb ol yidi kitâbetün misâlidür ki Ümmü'l-kitâbdur" (Seyyid Nesîmî, 2017, s. 60-61). Bu ilişkiden dolayı Fatiha suresinin bir adı da Ümmü'l-kitap yani Kitabın Anası'dır (Aslan, 2024, s. 853). Aşağıdaki beyitle Niyâzî-i Mısrî, ümmî hatlar bağlamında Fatiha suresi ile insan yüzü arasındaki ilişkiyi dile getirmektedir:

Vechinde yedi fâtiha âyâtı yazılmış
Âdemdeki âyât-ı Hüdâdan haberüm var (Niyâzî-i Mısrî, G. 31/6)

*Kur'an'*a göre Allah arşa istiva etmiştir (Araf, 7/54). Hurufilere göre arş Hz. Âdem'dir/insandır (Ballı, 2010, s. 64; Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 39-40). O'nun arşa istiva edişi ise Hz. Âdem'in yüzü üzerinde harfler aracılığıyla tecelli etmesidir. Tecellinin en önemli unsurlarından biri istiva hattıdır. Hurufilik düşüncesinde istiva hattının önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunun nedeni ise daha önce ifade edildiği gibi otuz iki ilahi harfi açığa çıkarmaktır. İstiva hattı olmadan harflerin tümünü görünür kılmanın imkânı yoktur. İstiva hattının önemine dikkat çekmek isteyen Fazlullah Esterabadi cehennemin yedi kapısının yedi adet ümmî hatta denk geldiğini söyler. İstiva hattı geçince ümmî hatların sayısı sekize çıkar. Sekiz hat ise cennetin sekiz kapısına denktir (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 44-45). O hâlde istiva hattından

habersiz olanların cehenneme düşeceğini, bu hattı idrak edenlerin ise cennete kavuşacağını söylemek mümkündür. Bu düşünce *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ta şöyle anlatılır: "Ve çün târik-i salât ol yidi kitâbeti sekiz kitâbet eylemedi ki otuz iki kitâbet ve anun 'adedince Ka'be'ye müteveccih Âdem'e secde eyemedi, ol yidide kaldı. Ol yidi yidi kitâbet sebebinden tamuya müstehak oldı ve nâr ehlinden oldı" (Seyyid Nesîmî, 2017, s. 67). Âmiloğlu'nun Fazlullah Esterabadi'den tercüme ettiği *Arşnâme*'de ise istiva hattına dair şu beyitler yer almaktadır:

Âdem'ün hattında hatt-ı istivâ
Ol ki didüm şerhile hatt-ı Hüdâ

Âdem'ün hattı gibi eşyâda var
İstivâ hattı kim olmış âşikâr

İstivâdur râh-ı cennât-ı na'îm
İstivâdur çün sırât-ı müstakîm

Çün behişte istivâdur toğrı yol
Semme vechu'llâh sırrın anda bul (Âmiloğlu, 2014, s. 69)

Niyâzî-i Mısrî, Allah'ın Hz. Âdem'e otuz iki ilahi harfi istiva hattı aracılığıyla öğrettiğini belirtir. Bu ifadede hem Allah'ın hakiki arş olan yüzde tecelli etmesi hem de otuz iki harfin ancak istiva hattıyla açığa çıkması söz konusudur:

İki kaşun arasında çekdi hatt-ı 'istivâ
'Alleme'l-esmâyı ta'lîm itdi ol hatdan Hüdâ (Niyâzî-i Mısrî, G. 4/1)

Otuz iki ilahi harfin mahalli olan yüz hakiki *Kur'an'*dır (Nesîmî, G. 123/1; Vîrânî Abdal, 2015, s. 33). Bundan dolayı insanın yüzünden Rahman'ın ayetleri okunur. Kim insan yüzünün hakikatlerini terk ederse kendi varlığını ve dolayısıyla Hakk'ı anlayamaz:

Seni terk eyleyen insân bulur mı cismine ol cân
Yüzinde âyet-i Rahmân okur her kim siler tozın (Niyâzî-i Mısrî, G. 130/2)

Var olan her şey otuz iki ilahi harfin dâhilindedir. Bu harfler de yüzde yer alır. Demek ki her şey aslında insan yüzünün bir şerhinden ibarettir:

Her ne okursan çün otuz ikiden taşra değül
Yüzinün metnini şerh ider okınan fasl u bâb (Niyâzî-i Mısrî, G. 14/5)

Otuz iki ilahi harf yalnızca insanın yüzünde bulunmaz, vücudun tamamına yayılmıştır. Dişler otuz iki ilahi harfin adedi kadardır (Fazlullah Esterabadi, 2012, s. 32). Baş haricindeki vücutta beş delik vardır. İstiva hattı geçince bu delikler sekiz adet olur. Sekiz hattın dört unsurla çarpımı sayesinde otuz ikiye ulaşılır (Âmiloğlu, 2014, s. 80). Demek ki vücut, pek çok açıdan otuz iki ilahi harfi açığa çıkaracak işaretlere sahiptir. İnsanın aslı, bu harflerden başkası değildir. Niyâzî-i Mısrî de bedenin aslının otuz iki harf olduğunu düşünmektedir. Şair, vefat ettiği zaman otuz iki harfin bedenle birlikte dağılacağını ama sır noktasının geride kalanların cevherine bir maden olacağını ifade eder:

Tağıla terkîbüm otuz iki harf ola tamâm
Nokta-i sırrum kamunun cevherine kân ola (Niyâzî-i Mısrî, G. 168/5)

Saç ve kaş ümmî hatlardandır. Bir beyitte Niyâzî-i Mısrî, bunları şerh eden bir kitap olmadıkça saç ile kaşların manasını kimsenin bilemeyeceğini söylemektedir. Şairin bahsettiği kitap ya Fazlullah Esterabadi'nin *Câvidânnâme*'si ya da *İmâdüddîn Nesîmî Divanı* olmalıdır. Niyâzî-i Mısrî'nin *Câvidânnâme'*den haberdar olduğu şüphesizdir ancak bu eseri okuyup okumadığı bilinmemektedir. *Divan*'da da *Câvidânnâme*'nin adı geçmez. Kesin olan husus, Niyâzî-i Mısrî'nin *İmâdüddîn Nesîmî Divanı*'na aşina olduğudur. Bu durumda şairin bahsettiği eser kuvvetli bir ihtimalle *Nesîmî Divanı* olmalıdır:

Kim bilürdi zülfün ile kaşlarun ma'nâsını

İki ‘âlem gibi şerh ider kitâbı olmasa (Niyâzî-i Mısrî, G. 163/4)

Sonuç

Coşkun bir mutasavvıf olarak bilinen Niyâzî-i Mısrî tasavvufî olarak İbn Arabî ve Şeyh Bedreddin'den etkilendiği gibi edebî açıdan da Hurufiliğiyle marjinal bir şair olan İmâdüddîn Nesîmî'den etkilenmiştir. Günümüze dek yapılan çalışmalarda Niyâzî-i Mısrî'nin İmâdüddîn Nesîmî'den Yunus Emre ve Fuzûlî ölçüsünde etkilenmediği öne sürülmüştür ancak bu çalışmada gerçeğin öyle olmadığı delilleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Yunus Emre'nin Niyâzî-i Mısrî üzerindeki büyük etkisi şüphesizdir ve bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bunun yanında, Niyâzî-i Mısrî üzerinde önemli bir tesirinin olduğu düşünülen Fuzûlî'ye *Niyâzî-i Mısrî Divanı'*nda yalnızca on nazire ve bir tahmis yazıldığı ortaya konmuştur. Şairin İmâdüddîn Nesîmî'ye yazdığı nazirelerin sayısı ise on beştir. İlgili nazireler kafiye ve redif bakımından zemin gazellerle uyumludur. Konu ve vezin açısından ise birkaç istisna haricinde yine zemin şiirlerle benzerlik içerisindedir. *Divan*'ında 198 şiir bulunan Niyâzî-i Mısrî'nin Nesîmî'ye on beş adet nazire yazması, şair üzerindeki Nesîmî etkisinin önemli bir göstergesidir çünkü *Divan*'ın %8'i Nesîmî'nin gazellerine yazılmış nazirelerden meydana gelmektedir. Ayrıca Niyâzî-i Mısrî'nin Halveti olmasına rağmen Hurufiliğe dair bazı beyitler kaleme alması, ondaki Nesîmî tesirini güçlendiren bir delil olarak kabul edilmelidir. *Niyâzî-i Mısrî Divanı* bir bütün olarak düşünüldüğünde, şair üzerindeki İmâdüddîn Nesîmî etkisinin en az Fuzûlî etkisi kadar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Niyâzî-i Mısrî'nin en fazla etkilendiği şairler olan Yunus Emre ve Fuzûlî'nin yanına İmâdüddîn Nesîmî'nin de eklenmesi bir zorunluluktur.

Kaynakça

Altuner, N. (1989). *Safâî ve tezkiresi, inceleme, tenkitli metin, indeks* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Âmiloğlu. (2014). *Arş-nâme tercümesi* (F. Usluer, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Aslan, M. (2021). Nazirelere göre divan şiirinde Nesîmî etkisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten,* (72), 95-131. https://doi.org/10.32925/tday.2021.64

Aslan, M. (2024). Meçhul bir Hurûfî müellifin risâle-i fazîlet-i sûreti'l-fâtiha adlı eseri. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi,* Vefâtının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, 838-858. https://doi.org/10.28981/hikmet.1474442

Aşkar, M. (2007). Niyâzî-i Mısrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 167-169). Cilt: 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ayan, H. (2020). *Nesîmî, hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve türkçe divanının tenkidli metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ballı, H. H. (2010). *Fazlullah Hurûfî ve Hurûfîlik* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Bilgin, Azmi. (2022). *Niyazî-i Mısrî divanı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Coşkun, N. (2019). *18. yüzyıla ait divan tertibinde bir nazire mecmûası (inceleme-metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Dilçin, C. (1986). Divan şiirinde gazel. *Türk Dili, 52*(415-417), 78-247.

Eco, U. (2020). *Ortaçağ estetiğinde sanat ve güzellik* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Edirneli Nazmî. (2017). *Mecmau'n-nezair* (F. Köksal, Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 08.10.2024).

Erdoğan, K. (2019). *Niyâzî-i Mısrî, hayatı, edebî kişiliği ve dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdoğan Taş, M. ve Yekbaş, H. (2018). *Âsım'ın nazire mecmuası*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Ertek Morkoç, Y. (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in câmiü'n-nezâir'i (metin ve mecmua geleneği üzerine bir inceleme)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Fazlullah Esterâbâdî. (2012). *Câvidân-nâme, dürr-i yetîm isimli tercümesi* (Derviş Murazâ, Çev.) (F. Usluer, Haz.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık

Fuzûlî. (2021). *Fuzûlî divanı* (A. Kılınç, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Gedik, N. (2016). *Türk edebiyatında manzum devriyye* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gölpınarlı, A. (1972). Niyâzî-i Mısrî. *Şarkiyat Mecmuası,* (7), 183-226.

Gölpınarlı, A. (1989). *Hurûfîlik metinleri kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1992). *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Gri Yayınları.

İnce, A. (1977). *Sâlim tezkiresi, inceleme, transkripsiyonlu metin*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir. (2020). (H. Karaman, M. Çağrıcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, Çev.). 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kavruk, H. (2014) "Niyâzî-i Mısrî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/niyazii-misri (Erişim tarihi: 12.02.2025).

Kaya, B. (2003). *Hisâlî, hayatı, eserleri ve metâliü'n-nezâir adlı eserinin birinci cildi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Köksal, M. F. (2005a). Nakîza. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* içinde (ss. 483-485). Cilt: 4. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Köksal, M. F. (2005b). Nazîre. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* içinde (ss. 497-500). Cilt: 4. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Köksal, M. F. (2006a). *Sana benzer güzel olmaz, divan şiirinde nazire*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köksal, M. F. (2006b). Nazîre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 456-458). Cilt: 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kürkçüoğlu, K. E. (1985). *Seyyid Nesîmî dîvânı'ndan seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

'Ömer Bin Mezîd. (1995). *Mecmuatü'n-nezair* (M. Canpolat, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Pekolcay, N. (2002). *İslâmî Türk edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Pervâne b. Abdullah. (2017). *Pervâne Bey mecmuası* (K. A. Gıynaş, Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 03.01.2024).

Sezgin, B. (2015). *Erzincan il halk kütüphanesindeki 1492 numaralı nazire mecmuası (inceleme-metin).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Seyyid Nesîmî. (2017). *Hakikatlere giriş (mukaddimetü'l-hakâyık)* (F. Usluer, Haz.). İstanbul: Revak Yayınları.

Tatcı, M. (2022). *Niyâzî-i Mısrî Halvetî, dîvân-ı ilâhiyât, seçmeler.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Usluer, F. (2009). *Hurufilik.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Vîrânî Abdal. (2015). *Fakrnâme* (F. Usluer, Haz.). İstanbul: Revak Kitabevi.

Yavuz, K. (2013). Türk şiirinde nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, *10*(10), 359-424.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Bu çalışma etik kurul izini gerektiren bir çalışma olmadığı için Kurul adı, tarih ve sayı no gibi bilgiler mevcut değildir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

Bu çalışma başka kurumlar tarafından desteklenmemiştir.